

Daniel Kotłuk

RUCH LUDOWY W POWIECIE ŻAGAŃSKIM W LATACH 1945–1949*

Po złamaniu oporu wojsk niemieckich 18 lutego 1945 roku Armia Czerwona wkroczyła do Żagania¹. W rezultacie walk miasto to zostało zniszczone w 50 procentach². W wyniku konferencji poczdamskiej ziemie zachodnie i północne znalazły się w granicach państwa polskiego, aczkolwiek należy zaznaczyć, że o ich ostatecznym kształcie miał zdecydować w przyszłości polsko-niemiecki traktat pokojowy³. W omawianym okresie powiat żagański należał do województwa wrocławskiego⁴.

Następstwem ewakuacji i ucieczki Niemców w 1945 r. z ziemi lubuskiej było jej wyludnienie⁵. Mimo to w powiecie żagańskim w listopadzie tego roku mieszkało jeszcze 8000 Niemców. Wielu z nich po zakończeniu działań wojennych wracało do swoich miejsc zamieszkania. W marcu 1946 r. w wyniku wysiedleń ich liczba w powiecie spadła do 6075, zaś w 1947 r. pozostało na ziemi lubuskiej 2000 Niemców⁶. Zdarzało się, że razem z ludnością niemiecką wysiedlano również polską ludność rodzimą (autochtoniczną) i nawet okazywane przez jej przedstawicieli w takich sytuacjach tymczasowe zaświadczenia polskości nie pomagały, bowiem np. inspektor Państwowego Urzędu Repatriacyjnego⁷ w Międzyrzeczu

* Niniejszy artykuł to jeden z rozdziałów maszynopisu pracy autora *Między zaangażowaniem a negacją. Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w powiecie żagańskim 1949–1956*.

¹ W. Świątek, *Wyzwolenie miasta – powstanie władzy ludowej i organizacja administracji*, „Zeszyty Lubuskie”, 18:1981, s. 69.

² S. Łach, *Osadnictwo miejskie na ziemiach odzyskanych w latach 1945–1950*, Słupsk 1996, s. 15.

³ Szerzej zob. K. Kersten, *Jalta w polskiej perspektywie*, Londyn–Warszawa 1989, s. 220–222.

⁴ E. Hładkiewicz, *Ruch ludowy na ziemi lubuskiej 1945–1949*, Warszawa 1978, s. 6.

⁵ H. Szczegół, *Przeobrażenia ustrojowo-społeczne na ziemi lubuskiej w latach 1945–1947*, Poznań 1971, s. 24.

⁶ *Sprawozdanie pełnomocnika obwodowego Bronisława Podhorskiego za okres od 12 do 31 maja 1945 r. wystane do władz okręgowych w Koszalinie*, [w:] *Źródła do początków władzy ludowej na ziemi lubuskiej 1945–1947*, wybór i oprac. H. Szczegół, Poznań–Zielona Góra 1971, s. 39; H. Szczegół, *op. cit.*, s. 100–101.

⁷ PUR powstał na podstawie dekretu z 7 października 1944 roku. Odpowiedzialny był za organizację repatriacji z obszaru innych państw do Polski, regulację napływu ludności, planowe osadnictwo oraz akcje pomocy i opieki nad osadnikami. Dekret z 7 maja 1945 r. powierzył PUR

z bliżej nieokreślonych powodów ich nie uznawał⁸. Należy dodać, że w powiecie żagańskim liczba autochtonów była znikomą⁹.

Istotną rolę w zasiedlaniu tego terytorium odegrali przybywający z innych regionów kraju członkowie powstałego z inspiracji Polskiej Partii Robotniczej – Stronnictwa Ludowego¹⁰. Organizowali oni nie tylko administrację państwową¹¹, ale prowadzili także np. zespoły chórálne¹².

Szczególna rola w zasiedleniu niniejszego powiatu przypadła również osadnikom wojskowym którzy, poprzez swoją obecność, mieli nie tylko przyczynić się do zapewnienia większego ładu, ale zarazem utwierdzać innych osadników w poczuciu trwałości polskiej granicy zachodniej. Nie mówiąc już o tym, że ci zdemobilizowani żołnierze mieli stanowić swoistego rodzaju trwałą zaporę przed potencjalnym ponownym zagrożeniem ze strony państwa niemieckiego. Początkowo, tj. do dnia 1 grudnia 1945 r., osiedliło się ich w powiecie 2615, natomiast w 1948 r. łączna liczba mieszkańców powiatu żagańskiego wynosiła 23 647, w tym aż 10 500 stanowili osadnicy wojskowi¹³.

Niewątpliwie niekorzystny wpływ na rozwój zasiedlenia wywarła trapiąca osadników niepewność co do trwałości polskiej granicy zachodniej¹⁴. Nawet po osiedleniu się, prawdopodobnie z racji dotychczasowego przywiązania do poprzedniego miejsca zamieszkania, niektórzy z nich przejawiali nie tylko widoczną

kolejne obowiązki, związane mianowicie z organizacją powrotu wysiedlonych przez III Rzeszę do ich poprzednich miejsc zamieszkania oraz organizację przesiedlenia na ziemie zachodnie i północne z innych terenów państwa polskiego (P. D z i u r z y Ń s k i, *Osadnictwo rolne na ziemiach odzyskanych*, Warszawa 1983, s. 41).

⁸ H. D o m i n i c z a k, *Osadnictwo w powiecie międzyrzeckim w latach 1945–1967*, „Zeszyty Lubuskie”, 8:1970, s. 57–60; A. M a r k i e w i c z, *Problemy społeczno-polityczne i gospodarcze wsi lubuskiej 1945–1975*, Warszawa 1981, s. 14.

⁹ Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1947 r., Żagań, 23 czerwca 1947 r., Sprawozdawczość i statystyka. Miesięczne i kwartalne, PK ZSL Żagań, 1947–1963, teczka nr 80, Archiwum Zarządu Wojewódzkiego Polskiego Stronnictwa Ludowego w Zielonej Górze (dalej A ZW PSL), b. sygn.

¹⁰ SL tzw. „Wola Ludu” lub też określane czasem jako „lubelskie” SL powstało w pierwszych miesiącach po zakończeniu działań zbrojnych z inspiracji komunistów (R. B u c z e k, *Stronnictwo Ludowe w latach 1939–1945*, Londyn 1975, s. 411; R. H a l a b a, *Stronnictwo Ludowe 1944–1946. Niektóre problemy rozwoju organizacyjnego i działalności politycznej*, Warszawa 1966, s. 43–44).

¹¹ PK ZSL w Żaganii do WK ZSL w Zielonej Górze, 4 czerwca 1964 r., PK ZSL Żagań. Dokumenty archiwalne do historii Ruchu Ludowego. Lata 1945–1963, teczka udostępniona przez prywatnego właściciela; E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, s. 83–84, 86.

¹² Sprawozdanie za miesiąc sierpień 1947 r., Żagań, 23 sierpień 1947 r., Sprawozdawczość i statystyka.

¹³ C. O s ę k o w s k i, *Osadnictwo wojskowe na ziemi lubuskiej w latach 1945–1948*, [w:] *Polskie tradycje wojskowe Środkowego Nadodrza*, red. A. Toczewski, Zielona Góra 1986, s. 93, 108–113.

¹⁴ W. B a r t o c h a, *Wspomnienia Władysława Bartochy z okresu II wojny światowej oraz z okazji obchodów 45 rocznicy powstania Polski Ludowej*, Zielona Góra, marzec 1989 r., s. 5; Praca nadesłana na konkurs wspomnień działaczy ruchu ludowego, A ZW PSL, b. sygn.

niechęć do nowego miejsca pobytu, ale zarazem wyjątkowo trudno było się im odnaleźć w tej nowej dla nich sytuacji życiowej¹⁵.

Z pewnością stan poczucia niebezpieczeństwa wśród osiedleńców potęgowało zachowanie się nie tylko niektórych żołnierzy Armii Czerwonej¹⁶, ale również funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej, którzy np. wiosną 1947 r. w jednej z miejscowości w powiecie żagańskim „zachęcali” jej mieszkańców do udziału w akcji przeciwpowodziowej za pomocą strażaków z broni palnej w ich kierunku. Poza tym bezpodstawnie osadzili w areszcie znaczną, chociaż bliżej nieokreśloną, liczbę osób. Lokalne władze PPR wykorzystały ten fakt jako dogodną okazję do zwerbowania w niegodny sposób kilku nowych członków, bowiem w zamian za podpisanie deklaracji członkowskiej milicjanci oferowali przetrzymywanym osobom wypuszczenie na wolność¹⁷.

Poczucie tymczasowości zamieszkania w powiecie żagańskim wśród osiedleńców pogłębiało nieuregulowanie spraw własności, bowiem rzeczywistym właścicielem poniemieckich gospodarstw, inwentarza żywego i martwego było państwo polskie, a oni byli z jego woli jedynie ich użytkownikami. Co gorsza, władze prawdopodobnie celowo nie dążyły do uregulowania spraw własnościowych, ale za to, niestety, w coraz większym stopniu interesowała je walka z reakcją czy też wrogiem klasowym¹⁸.

Napływ ludności w omawianym okresie doprowadził do tego, że na tym terytorium zaczęła kształtować się nowa i zróżnicowana, przede wszystkim przez zewnętrzne elementy kulturowe, społeczność¹⁹.

Utworzenie 13 listopada 1945 r. Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, na którego czele stanął sekretarz generalny PPR Władysław Gomułka, należy uznać za wyraźny dowód na to, że na niniejszym terytorium partia ta pragnęła we wszystkich sprawach zachować jak dotychczas decydujący głos²⁰. Niektórzy z jej działaczy uważali się wręcz za jedynych gospodarzy w powiecie żagańskim i dlatego też nawet oficjalnie sojusznicze Stronnictwo Ludowe napotykało z ich strony poważne trudności podczas powoływania swoich struktur. Świadczy o tym chociażby relacja władz

¹⁵ H. S z c z e g ó ł a, *op. cit.*, s. 111.

¹⁶ M. L. K r o g u l s k i, *Okupacja w imię sojuszu. Armia radziecka w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2000, s. 187.

¹⁷ ZP SL w Żaganiu do Prezydium PRN w Żaganiu, 25 marzec 1947 r., Uchwały, zarządzenia, okólniki, instrukcje polityczno-organizacyjne i materiały z narad i konferencji własne, i ze szczebla nadrzędnego 1947–1949, PK ZSL w Żaganiu, teczka nr 76, A ZW PSL, brak sygn.

¹⁸ S. Ł a c h, *Przekształcenia ustrojowo-gospodarcze w rolnictwie ziem zachodnich i północnych w latach 1945–1949. Studium historyczne*, Stupsk 1993, s. 51–52.

¹⁹ K. M a m a k, *Proces adaptacji i integracji osadników wojskowych na ziemi lubuskiej*, „Przegląd Lubuski”, 1977:8/3, s. 41 przyp. 2.

²⁰ T. M a r c z a k, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, Wrocław 1995, s. 127–128; A. W e r b l a n, *Władysław Gomułka. Sekretarz Generalny PPR*, Warszawa 1988, s. 299–300.

powiatowych SL w Żaganiu (tab. 1), które w 1947 r. stwierdziły: „[...] element zza Buga [...] świadomie wstępuje pod sztandary Stronnictwa Ludowego, lecz cechuje go obawa, gdyż [...] jednostki z PPR [...] na każdym kroku podkreślają, że są partią rządzącą i co chcą, to zrobią [...]”²¹. Starali się oni decydować o rozwoju organizacyjnym stronnictwa w taki sposób, jak uczynił to np. I sekretarz Komitetu Powiatowego PPR w Żaganiu, który doprowadził, bez wiedzy miejscowych władz stronnictwa, do usunięcia sekretarza powiatowego Stanisława Filipka z zajmowanego stanowiska w SL, a nawet z powiatu. Został on usunięty za to, że na każdym kroku występował w obronie chłopów. W efekcie takich działań pokrzywdzony członek stronnictwa zyskał tak dużą popularność wśród mieszkańców wsi żagańskiej, że nawet pepeerowcy w znacznej, chociaż nieokreślonej liczbie, zaczęli przechodzić do SL. Warto dodać, że w opinii jednego z członków stronnictwa sekretarz ten dążył do usunięcia Filipka z powiatu i stronnictwa już od listopada 1946 r., ponieważ widział w nim przeciwnika, który mógł doprowadzić swoją działalnością do tego, że w powiecie żagańskim SL stałoby się silniejsze oraz liczniejsze od PPR²². Doszło wręcz do tego, że aktywni działacze chłopscy za powoływanie struktur SL w powiecie, niewątpliwie z woli władz partii, byli nie tylko zastraszani przez jej członków lub funkcjonariuszy MO, ale także aresztowani przez Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Żaganiu²³. Nie mówiąc już o tym, że osoby należące do Polskiej Partii Socjalistycznej traktowały SL jako przybudówkę partii komunistycznej²⁴. Szeregowi zaś pepeerowcy żywili przekonanie, że z czasem działacze SL, będący w ich ocenie jedynie agenturą PPR, zasilą jej szeregi²⁵. Ta pogarda członków wymienionych partii wynikała ze słabości stronnictwa, które nawet w sprawach finansowych było uzależnione od PPR²⁶. Inną specyficzną formą „pomocy” partii dla SL było werbowanie do niego w charakterze członków komunistów²⁷. Konsekwencją tej słabości stronnictwa było między innymi to, że do PPR w powiecie żagańskim w o wiele większym stopniu w porównaniu z SL wstępowała mieszkająca wsi, bowiem liczyli na to, że jako członkom partii znacznie

²¹ Protokół Instruktorski z powiatu Żagań, maj 1947 rok, Całość akt 1946, protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów ZP SL i PKW ZSL oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL w Żaganiu 1946–1949, teczka nr 59 udostępniona przez prywatnego właściciela.

²² *Ibid.*

²³ Protokół nr XVII z posiedzenia Prezydium WK ZSL w Zielonej Górze, odbytego w dniu 30 grudnia 1963 r., Protokoły posiedzeń Prezydium WK ZSL, 1963 r., A ZW PSL, b. sygn.; Sprawozdanie za miesiąc styczeń 1947 r., brak daty, Żagań, Sprawozdawczość i statystyka...; Sprawozdanie za miesiąc lipiec 1947 r., Żagań 24 lipca 1947 r., *ibid.*

²⁴ Sprawozdanie za miesiąc lipiec 1947.

²⁵ Protokół Instruktorski z powiatu Żagań, maj 1947 rok.

²⁶ T. Ż e n c z o w s k i, *Polska lubelska*, Warszawa 1990, s. 136.

²⁷ Sprawozdanie organizacyjne ZP PSL za czas od 1 kwietnia do 20 sierpnia 1946 r., Żnin, 21 sierpnia 1946 r., Protokoły – sprawozdania Września, Piła, Słubice, Żnin, Gorzów Wlkp. 1945–1946 Akta Wydziału Organizacyjnego, ZW SL w Poznaniu, tom I, teczka udostępniona przez prywatnego właściciela.

Tabela 1

Skład osobowy Tymczasowego Powiatowego Zarządu SL
w Żaganiu z 28 stycznia 1946 r.^a

Lp.	Imię i nazwisko	Stanowisko
1.	Zbigniew Śliwak	prezes ^b
2.	Zdzisław Gryglicki	wiceprezes
3.	Władysława Gryglicka	sekretarz
4.	Jan Karsznia	skarbnik
5.	Stanisław Kulej	członek
6.	Henryk Maślak	członek
7.	Stanisław Sikorski	członek

^a Opracowanie własne na podstawie: PK ZSL w Żaganiu do WK ZSL w Zielonej Górze, 4 czerwca 1964...; Protokół z dnia 28 stycznia 1946 r., Całość akt.

^b Pierwszym prezesem władz powiatowych SL w Żaganiu od maja do sierpnia 1945 r. był Stanisław Janucht (B. P a s i e r b, *Ruch ludowy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949*, Warszawa 1972, aneks s. 240).

Tabela 2

Liczba członków PPR, PPS oraz SL
w powiecie żagańskim w latach 1945–1948^c

Lp.	Ugrupowanie polityczne	Rok			
		XII 1945	XII 1946	XII 1947	XI 1948
1.	Polska Partia Robotnicza	103	1100	1815	1993
2.	Polska Partia Socjalistyczna	73	499	brak danych	688 (?)
3.	Stronnictwo Ludowe	25 (?)	261	758	556 ^d

^c Opracowano na podstawie: ankiet statystycznych i sprawozdań władz powiatowych SL z 1947 oraz z maja i grudnia 1948 r., Sprawozdawczość i statystyka...; Wzrost liczby członków SL na terenie pow. Żagań w okresie 1945–1963, 4 kwietnia 1964, PK ZSL Żagań. Dokumenty...; E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, tabela 4, s. 51; B. P a s i e r b, *op. cit.*, aneks s. 246; A. M a r k i e w i c z, *op. cit.*, tabela 11, s. 43, tabela 13, s. 45, tabela 15, s. 47; H. S z c z e g ó ł a, *op. cit.*, tabela 1, s. 167, s. 171–172, tabela 2, s. 179.

^d Dane z maja oraz grudnia 1948 roku.

łatwiej uda im się otrzymać np. przydział koni (tab. 2)²⁸. Zdarzało się też i tak, że niektórzy członkowie stronnictwa, prawdopodobnie zdając sobie sprawę z tego, że tak naprawdę o wszystkim, co działo się w powiecie, decydowała partia, postępowali tak jak jeden z nich. Otóż nie tylko głośno deklarował on chęć przejścia do PPR, ale również namawiał do tego prezesa władz powiatowych SL w Żaganiu. Trzeba dodać, że m.in. za to usunięto go ze stronnictwa²⁹.

²⁸ *Fragmenty sprawozdania instruktora KC PPR, Stanisława Pazery z wyjazdu służbowego do powiatów: żagańskiego, żarskiego i szprotawskiego, 10 październik 1946 r., Warszawa, [w:] Źródła do początków..., s. 168–169.*

²⁹ Protokół z posiedzenia Prezydium Zarządu SL, które odbyło się dnia 13 kwietnia 1947 r. w Żaganiu, Całość akt.

Należy zaznaczyć, że przytoczone dane statyczne dotyczące rozwoju liczebnego SL w powiecie żagańskim trzeba traktować jako dane o charakterze orientacyjnym, gdyż zdarzało się niekiedy tak, że jeden z prezesów stronnictwa, nie mogąc codziennie przebywać w siedzibie Powiatowego Zarządu SL, podpisywał z góry niewypełnione sprawozdania miesięczne³⁰. Nie mówiąc już o tym, że np. na początku maja 1947 r. stan członków stronnictwa wynosił co prawda 759 osób, jednak aktywnych i posiadających aktualne legitymacje ludowców było zaledwie 286. Pozostałych członków stronnictwa nie udało się władzom powiatowym SL zachęcić do aktywnej działalności m.in. z powodu konfliktów z PPR. Podobnie rzecz się miała w tym okresie z kołami gromadzkimi SL, ponieważ z istniejących oficjalnie 22 kół funkcjonowało zaledwie 11, zaś 9, jak to określono, było niekompletnych, natomiast 2 pozostałe były dopiero w trakcie organizacji (tab. 3)³¹.

Tabela 3

Liczba kół SL w powiecie żagańskim
w latach 1945–1949^e

Rok	Liczba kół
1945	0 lub 2
1946	9
1947	20 lub 24
1948	28
20 XI 1949	28

^e Opracowano na podstawie: ankiet statystycznych władz powiatowych SL z lat 1947–1948 oraz pisma tych władz z 29 listopada 1949 r., Sprawozdawczość i statystyka...; Wzrost liczby kół SL na terenie pow. Żagań w okresie 1945–1963, 4 kwietnia 1964, PK ZSL Żagań. Dokumenty...; E. Hładkiewicz, *op. cit.*, tabela 3, s. 48; A. Markiewicz, *op. cit.*, tabela 15, s. 47.

Niewątpliwie podejmowane przez ludowców działania, zmierzające do poszerzenia szeregów stronnictwa, były znacznie utrudnione z powodu braku środków lokomocji. W początkowym okresie swojej kadencji sam wiceprezes władz powiatowych SL w Żaganiu Waclaw Cieśla udawał się w teren pieszo³². Warto dodać, że PPS nie miała takich problemów. Z kolei członkowie PPR bez ograniczeń korzystali ze środków lokomocji, które znajdowały się w gestii starostwa, w celu realizacji swoich zadań partyjnych³³.

³⁰ Sprawozdanie Instruktora personalnego Korczali Bolesława z odprawy aktywu powiatowego, która odbyła się w Żaganiu dnia 6 lutego 1949 r., z podsumowaniem dyskusji, krytyki i samokrytyki Wicestarosty XY oraz Zarządu Powiatowego SL, luźne, A ZW PSL, b. sygn.

³¹ Protokół Instruktorski z powiatu Żagań, maj 1947 rok.

³² Protokół Instruktorski z powiatu Żagań, maj 1947 rok; Protokół z posiedzenia Poszerzonego Plenum odbytego w dniu 6 lutego 1949 r. z udziałem delegata WZ SL Korczali Bolesława w lokalu PZ SL w Żaganiu, luźne, A ZW PSL, b. sygn.

³³ Protokół Instruktorski z powiatu Żagań, maj 1947 rok.

Działacze PPR konsekwentnie dążyli do ograniczenia udziału członków stronnictwa w administracji państwowej w powiecie żagańskim. Tym bardziej byli skłonni do tego, zważywszy na fakt, że ludowcy nie kryli się z zamiarem opanowania wszystkich ogniw tej administracji³⁴. To tłumaczy, dlaczego w marcu 1948 r. jeden z sekretarzy partii poinformował spotkanych członków stronnictwa, że u nich w kole wybory się nie odbędą z powodu przejścia Stronnictwa Ludowego do PPR. Uznał również za stosowne obwieścić im, że w jego mniemaniu w żadnym wypadku sołtysiem nie może być, tak jak dotychczas, działacz chłopski, bowiem Stronnictwo Ludowe nie jest partią tylko organizacją lub ewentualnie, jak to określił – przytułkiem. Od gróźb przeszedł do czynów, gdyż tego samego dnia udał się do domu sołtysa i zabrał jego żonie pieczęć, należącą do jej męża, którą następnie bezprawnie się posługiwał. Po tym wydarzeniu sołtys-ludowiec zapytał go, dlaczego tak postąpił. W odpowiedzi na to pytanie komunista obraził się na niego³⁵. W Łozach wybór sołtysa odbył się wręcz pod dyktando karabinu³⁶. W rezultacie tego rodzaju działań PPR liczba sołtysów z SL, a od końca listopada 1949 r. zeteselowców, wyraźnie malała, bowiem jeżeli w czerwcu 1947 r. na łączną liczbę 34 sołtysów w powiecie, aż 25 należało do stronnictwa to już 22 września 1949 r. było ich 16 (tab. 4), zaś zaledwie 7 w październiku 1950 r.³⁷ Podobnie rzecz się miała z ludowcami piastującymi stanowisko wójtów, ponieważ np. jeden z nich został usunięty ze stanowiska, po to, aby jego miejsce mógł zająć przedstawiciel PPR³⁸. Zdarzało się też i tak, jak w Dzietrychowicach, że nie było chętnego ludowca do objęcia funkcji radnego w GRN³⁹. Bywało i tak, że w celu osiągnięcia materialnych korzyści lub też w wyniku osobistych animozji niektórzy członkowie stronnictwa „pomagali” działaczom partii m.in. w usunięciu ze stanowiska sekretarza powiatowego SL wspomnianego już Stanisława Filipka. Świadczy o tym postępowanie pełnomocnika władz wojewódzkich SL, który według opinii władz powiatowych stronnictwa w Żaganii przekroczył swoje uprawnienia. Zamiast bowiem stworzyć warunki, pozwalające na współpracę między skonfliktowanymi działaczami chłopskimi, doprowadził do wzrostu zadrażeń pomiędzy nimi, albowiem „[...] zamiast sprawę bezstronnie zbadać i swoje spostrzeżenia ewentualnie

³⁴ Protokół z odprawy zarządu SL, która odbyła się dnia 28 czerwca 1947 r., Całość akt.

³⁵ Pismo do PZ SL w Żaganii, Chrobrów, 20 marca 1948 r., Współdziałanie międzypartyjne na szczeblu Prezydium (komisje porozumiewawcze, wspólne narady), PK ZSL Żagań, 1946–1963, teczka nr 73, A ZW PSL, b. sygn.; Protokół przesłany do PZ SL w Żaganii, Chrobrów, 2 kwietnia 1948 r., *ibid.*

³⁶ Protokół z posiedzenia Poszerzonego Plenum odbytego w dniu 6 lutego 1949.

³⁷ Ankieta statystyczna za okres od 1 października do 1 listopada 1950 r., Żagań, 31 października 1950 r., Roczne ankiety statystyczne 1950–1959 r., PK ZSL w Żaganii, teczka nr 81, udostępniona przez prywatnego właściciela; Sprawozdanie za miesiąc czerwiec 1947.

³⁸ Protokół z posiedzenia PZ SL w Żaganii oraz aktywu w łącznej ilości 31, które odbyło się w dniu 7 maja 1947 r., Całość akt.

³⁹ Protokół z posiedzenia Poszerzonego Plenum odbytego w dniu 6 lutego 1949.

przedstawić Prezydium Wojew. Zarz. SL, to wymieniony w porozumieniu z Ob. XY i Ob. XY i na skutek ich interwencji robił nacisk na Prezesa, aby wystosował pismo do Wojew. Zarz. SL, aby usunąć Ob. Filipka Stanisława z sekretarza, a podłożem tego było, aby uzyskać od wymienionych załatwienie dzierżawy rakarni, o którą stara się [...]”⁴⁰.

Nie było też miejsca dla ludowców w funkcjonujących w powiecie żagańskim zakładach przemysłowych. Potwierdza to chociażby następujące wydarzenie. Otóż w 1948 r. przebywający z wizytą w fabryce dachówek w Gozdnicy pierwszy sekretarz KP PPR, zapytał trzech swoich rozmówców, czy są oni członkami partii, i dowiedział się od dyrektora zakładu, że jeden z nich jest członkiem SL. Wówczas zwrócił się, według relacji owego ludowca, do niego: „[...] co ja tu robię na zakładach, tu nie jest dla mnie miejsce, dodając, że ja jako robotnik powinienem być w PPR. Odgrazając się [...] stwierdził: ja tu przyjechałem zrobić porządek, tak jak już zrobiłem w innych powiatach, i za Was się wezmę”⁴¹. Wydaje się, że odbywające się już w okresie istnienia SL brutalne nakłanianie przez członków partii robotników należących do stronnictwa do odejścia z niego do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w następnych latach w stosunku do zeteselowców mogło się nasilić. Niestety, brak źródeł nie pozwala na ukazanie skali tego zjawiska.

Niewątpliwie wyjątkowe spustoszenie w Stronnictwie Ludowym w powiecie żagańskim powodowały czynności weryfikacyjne z inspiracji poszczególnych jego ogniw. W listopadzie 1948 r., w porównaniu z poprzednim rokiem, zanotowano spadek członków SL, wynoszący 202 osoby. Natomiast od 17 lipca 1949 r. do 26 marca 1950 r. liczba działaczy chłopskich w szeregach stronnictwa zmniejszyła się aż o 127 osób⁴². Podejmowane w SL z inspiracji PPR (później PZPR) czynności weryfikacyjne miały uniemożliwić stronnictwu znaczący rozwój liczebny. Dzięki temu partia miała gwarancję, że stronnictwo to nie zagrozi jej pozycji w kraju, tak jak w wypadku opozycyjnego w stosunku do niej Polskiego Stronnictwa Ludowego. Poza tym przedstawiciele partii w powiecie żagańskim nie tylko decydowali o rozwoju liczebnym stronnictwa, ale również np. o składzie osobowym władz powiatowych SL w Żaganiu. W kwietniu 1949 r. dążyli oni m.in. do usunięcia z niego byłego prezesa Franciszka Sikorskiego, wiceprezesa Wacława Cieśli oraz członków PZ SL Stanisława Miecznikowskiego i Franciszka Niesłuchowskiego za, jak to określono, prawicowe odchylenie oraz nieudzielanie się na rzecz stronnictwa. Szczególnie zabolowało ich to, że jeden z wymienionych żywił w przeszłości

⁴⁰ Protokół z posiedzenia Prezydium PZ SL w Żaganiu, które odbyło się dnia 2 sierpnia 1947 r., Całość akt.

⁴¹ Oświadczenie członka SL, Gozdnica 25 luty 1948 r., Współdziałanie międzypartyjne.

⁴² Sprawozdanie z działalności byłego Zarządu SL, a później Tymczasowego Komitetu Wykonawczego ZSL, za czas od dnia 17 lipca 1949 r. do dnia 26 marca 1950 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów, prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1950 r., teczka nr 60, A ZW PSL, b. sygn.

Tabela 4

Udział członków SL w samorządzie terytorialnym
oraz administracji państwowej
w powiecie żagańskim (stan z dn. 22 września 1949 r.)^f

Lp.	Stanowisko	Przynależność polityczna			
		SL	PZPR	Bezpartyjni	ZMP
1.	przewodniczący PRN	–	1	–	–
2.	wiceprzewodniczący PRN	1	–	–	–
3.	kierownik Biura Prezyd. PRN	–	1	–	–
4.	inspektor Rad Terenowych	–	1	–	–
5.	czł. Prezydium PRN	2	3	1	–
6.	radni PRN	11	25	7	–
7.	starosta	–	1	–	–
8.	wicestarosta	1	–	–	–
9.	pracownicy Starostwa	6	40	24	7
10.	czł. Wydziału Powiatowego	2	3	1	–
11.	inspektor Samorządu Gminnego	1	–	–	–
12.	przewodniczący MRN	–	1	–	–
13.	wiceprzewodniczący MRN	1	–	–	–
14.	czł. Prezydium MRN	2	2	–	–
15.	radni MRN	6	17	–	–
16.	burmistrzowie	1	–	–	–
17.	wiceburmistrzowie	1	–	–	–
18.	czł. Zarządu Miejskiego	vacat	2	–	–
19.	prac. Zarządów Miejskich	2	31	–	–
20.	przewodniczący GRN	3	2	67	7
21.	wiceprzewodniczący GRN	2	3	–	–
22.	czł. Prezydium GRN	9	14	–	–
23.	radni GRN	36	71	–	–
24.	wójtowie	2	3	–	–
25.	podwójci	3	2	–	–
26.	czł. Zarządu Gminny	9	14	–	–
27.	prac. Zarządów Gminnych	12	15	–	–
28.	sołtysi	16	8	–	–
	Łącznie:	129	260	100	14

^f Opracowanie własne na podstawie: Wykaz ilościowy dla WZ SL Wydział Samorządowo-Administracyjny, Żagań, 22 września 1949 r., Sprawozdawczość i statystyka.

nadzieję, iż ludowcy będą polskimi komunistami „szosy brukowali”⁴³. Możliwe, że stawiane tym osobom zarzuty były mocno naciągane, gdyż tak naprawdę wówczas popularne było oskarżanie przez członków partii ludowców o czyny niepopołnione. Nie chodziło im, bowiem o zasadność stawianych zarzutów, lecz o to, aby pozbyć się ze stronnictwa zasłużonych jego działaczy. Dzięki temu mogli w o wiele łatwiejszy sposób decydować o roli SL w powiecie żagańskim. Takie postępowanie było prawdopodobnie w ich opinii tym bardziej wskazane, zważywszy na fakt, że w lipcu 1949 r. w obliczu słabej współpracy stronnictwa z partią sam I sekretarz KP PZPR w Żaganiu mówił o konieczności manipulacji SL w kierunku przez niego pożądanym⁴⁴. Warto dodać, że posądzony przez niego o celowe unikanie kontaktów z partią sekretarz PZ SL w Żaganiu tłumaczył się z tego w następujący sposób: „[...] kiedy rozmawiam z wami telefonicznie to nie wiem, co i jak mam robić, gdzie mówiliście, że ja sabotuję robotę, jest to niesłuszne, ja staram się, jak mogę, i trzeba mnie w tym tylko pomóc, aby uzgodnić wspólnie nasze cele”⁴⁵.

Udział SL w organizowanych z inspiracji władz takich akcjach polityczno-gospodarczych, jak: akcja „O”, która polegała na uzyskaniu przez rolników w ich gospodarstwach jak największych oszczędności lub w akcji „H”, mającej na celu zwiększenie hodowli, a w konsekwencji wzrost skupu bydła i nierogacizny, czy też w późniejszym czasie podejmowanej przez członków Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego walki ze stonką ziemniaczaną, spotkał się z wyjątkowo nieprzychylnym przyjęciem ze strony niektórych działaczy chłopskich⁴⁶. Potwierdza to chociażby zachowanie jednego z nich, który tak się zirytował w wyniku czynionych mu podczas zebrania stronnictwa zarzutów związanych z jego uchylaniem się od walki ze stonką ziemniaczaną, że zdecydował się na opuszczenie zebrania⁴⁷.

Bardzo ważną formą aktywności ludowców była działalność kulturalno-oświatowa, gdyż ożywiała życie wsi. Zakres jej był znaczny, ponieważ nie tylko organizowali oni półkolonie dla dzieci, remontowali świetlice wiejskie czy też urządzali w nich zabawy, ale również pomagali w zakładaniu szkół podstawowych⁴⁸. Nie

⁴³ Protokół z posiedzenia powiatowej szóstki politycznej odbytego w dniu 9 kwietnia [...] w lokalu PZPR, Żagań, 10 kwietnia 1949 r., Protokoły posiedzeń Powiatowej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Politycznych 1949–1951, 1957, 1960–1961, 1965, Zespół Akt KP PZPR w Żaganiu 1948–1975 r., Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej AP w ZG), nr zespolu 328, sygn. 162.

⁴⁴ Protokół w dniu 11 lipca 1949 z odbytego posiedzenia szóstki politycznej PZPR i SL, *ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Odpis protokołu z zebrania gromadzkiego w sprawie stonki ziemniaczanej, Żenichów, 6 lipca 1950 r., Protokoły z posiedzeń Prezydium i zebrań kół ZSL, PK ZSL Lubsko,teczka nr 5(4), A ZW PSL, b. sygn.; Protokół z posiedzenia Komitetu Samorządowo-Gospodarczego obytego w dniu 24 lutego 1949 r. w PZ SL w Żaganiu, Całość akt...; Protokół z zebrania Plenum PZ SL w Żaganiu w dniu 29 kwietnia 1948 r., *ibid.*

⁴⁷ Odpis protokołu z zebrania gromadzkiego w sprawie stonki ziemniaczanej.

⁴⁸ PK ZSL w Żaganiu do WK ZSL w Zielonej Górze, 4 czerwca 1964...; Sprawozdanie instruktora PZ SL w Głogowie za miesiąc sierpień 1949 r., luźne, A ZW PSL, b. sygn.

zawsze jednak władze powiatowe SL w Żaganiu przywiązywały do tego zagadnienia należytą wagę. W lutym 1949 r. jeden z członków SL, a zarazem dyrektor szkoły w Gozdnicy, stwierdził, że w sprawie organizacji kursów dokształcających oraz czytelnictwa prasy nie władze te nie uczyniły⁴⁹. Miało to według niego dowodzić, że nie są one zainteresowane upowszechnianiem kultury wśród mieszkańców wsi. Świadczy o tym także stosunkowo niska liczba nauczycieli w stronnictwie w powiecie żagańskim. W dniu 1 kwietnia 1948 r. np. było ich zaledwie 7, w PPS również 7 i aż 23 w PPR⁵⁰. Brak na tym polu niekiedy aktywności władz powiatowych SL jest zrozumiałe, zważywszy na to, że władze PPR (następnie PZPR) starały się tę ich jak najbardziej pożyteczną działalność spożytkować do osiągnięcia własnych celów programowych. Jednym bowiem z ważniejszych zadań ludowców z woli partii było przekonanie chłopów do realizacji na wsi tzw. walki klasowej. Dzięki temu mieszkańcy wsi, bez żadnych zastrzeżeń, mieli akceptować program partii⁵¹. To tłumaczy, dlaczego niektórzy z działaczy chłopskich, a zwłaszcza nauczyciele, nie garnęli się do tego rodzaju aktywności społecznej⁵².

Istotną formą pomocy dla chłopów miało być reagowanie ludowców na ich skargi i zażalenia, wpływające do poszczególnych władz SL oraz ZSL. Niektórzy działacze chłopscy, mimo wszechwładzy partii i jej obojętności na rzeczywiste problemy mieszkańców wsi, starali się im pomóc w miarę swoich skromnych możliwości. To wyjaśnia, dlaczego jeden z nich nieustannie zabiegał o węgiel i żarówki dla skarżących się chłopów⁵³.

Niektórzy z członków stronnictwa żywili przekonanie, że „Stronnictwo Ludowe jako organizacja Chłopska skupia w pierwszym rzędzie Masy Chłopskie i tym samym jest powołane do obrony interesów wsi”⁵⁴. Dlatego też starali się mieć decydujący głos m.in. w zarządach powiatowych oraz gminnych Związku Samopomocy Chłopskiej⁵⁵. Do tego jednak nie dopuściła partia, która w celu realizacji własnych założeń programowych pragnęła w tym związku mieć decydujący głos. Z tego też powodu w powiecie żagańskim usuwano działaczy chłopskich z ZSCH za pomocą

⁴⁹ Sprawozdanie Instruktora personalnego Korczali Bolesława z odprawy aktywu powiatowego, która odbyła się w Żaganiu dnia 6 lutego 1949.

⁵⁰ Charakterystyka powiatu. Liczebność stronnictwa na tle ilości mieszkańców, Żagań, 1 kwietnia 1948 r., Całość akt.

⁵¹ Protokół z posiedzenia ZP SL w Żaganiu, 28 września 1948 r., *ibid.*

⁵² Referat pt. „Ocena pracy nauczycieli ZSL-owców i ich ogień na przyszłość”, 1951 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1951 r., teczek nr 61, A ZW PSL, b. sygn.; Referat z 11 lipca 1954 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1954 r., teczek nr 64, A ZW PSL, b. sygn.

⁵³ Protokół z odbytego poszerzonego Plenum w dniu 18 grudnia 1955 r. w lokalu PKW ZSL, PKW Gorzów. Różne sprawy organizacyjne 1954–1956, A ZW PSL, b. sygn.

⁵⁴ Protokół z odprawy zarządu SL, która odbyła się dnia 28 czerwca 1947.

⁵⁵ *Ibid.*; W. R o g a l a, *Rozwój i działalność Związku Samopomocy Chłopskiej w woj. poznańskim w latach 1945–1956*, Warszawa 1980, s. 63.

funkcjonariuszy PUBP w Żaganiu. Dla przykładu można podać, że w 1947 r. prezes Zarządu Powiatowego ZSCH w Żaganiu Eugeniusz Witterzheim, a zarazem członek SL, został prawdopodobnie z polecenia I sekretarza KP PPR zatrzymany przez PUBP. Dzięki tej intrydze władze powiatowe partii pod jego nieobecność usiłowały narzucić ludowcom nowy ZP ZSCH. Wobec jednak stanowczego ich sprzeciwu i prawdopodobnie w wyniku nagłośnienia przez nich całej sprawy ów prezes nie tylko został uniewinniony, ale również nadal pełnił swoje obowiązki⁵⁶. Szczególnie przykre jest to, że w wydarzeniach tych po stronie partii uczestniczyli niektórzy członkowie stronnictwa⁵⁷.

W opinii władz powiatowych SL po aresztowaniu wspomnianego działacza oraz innych tego rodzaju represjach, wymierzonych przeciw ludowcom przez PPR, aktywiści stronnictwa „[...] zobojętnieli zupełnie, obawiając narażenia się, gdyż w wypadku jakichkolwiek trudności nie widzą żadnej obrony ze strony Wojewódzkiego Zarządu Stronnictwa Ludowego”⁵⁸. Członkowie PZPR prawdopodobnie tak samo jak z działaczami SL postępowali z zeteselowcami, działającymi w ZSCH. Potwierdza to chociażby spadek ich liczebności we władzach tej organizacji w powiecie żagańskim. Tak zatem, jeżeli w pierwszym kwartale 1951 r. zeteselowców, a zarazem członków Zarządów Gromadzkich ZSCH, było 48, to już w trzecim kwartale tego roku tylko 30⁵⁹. Nie można wykluczyć, że do niniejszego spadku, oprócz celowych działań PZPR, przyczynił się także brak odpowiednich kandydatów na stanowiska w tej organizacji ze strony ZSL. Wielu bowiem potencjalnych kandydatów w następstwie czynności weryfikacyjnych usunięto ze stronnictwa. Należy zaznaczyć, że mimo upolitycznienia ZSCH chłopci liczyli się z nim, ponieważ związek ten zajmował się wieloma sprawami związanymi z życiem wsi⁶⁰. Dlatego też w latach 1945–1949 około 80% ludowców na ziemi lubuskiej należało do ZSCH⁶¹.

Godny odnotowania jest udział członkiń SL w Chłopskim Towarzystwie Przyjaciół Dzieci, albowiem organizowały one nie tylko koła Towarzystwa na ziemi lubuskiej, ale również dziecińce, akcje dożywiania oraz pomoc materialną dla ubogich dzieci wiejskich. Podkreślić trzeba – z jednej strony – to, że w powiecie żagańskim w maju 1948 r. wszyscy członkowie stronnictwa wzięli udział w zbiórce

⁵⁶ Protokół z posiedzenia Prezydium PZ SL w Żaganiu, które odbyło się dnia 5 lipca 1947 r., Całość akt...; Protokół z posiedzenia Prezydium PZ SL w Żaganiu, które odbyło się dnia 2 sierpnia 1947 r., *ibid.*

⁵⁷ Sprawozdanie za miesiąc lipiec 1947.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Ankieta statystyczna za okres od 1 stycznia do 1 kwietnia 1951 r., Żagań, brak daty, Roczne ankiety...; Ankieta statystyczna za okres od 1 lipca do 1 października 1951 r., Żagań, brak daty, *ibid.*

⁶⁰ M. O r d y ł o w s k i, *Wieś dolnośląska w latach 1945–1956. Władza a społeczeństwo*, Wrocław 1999, s. 76.

⁶¹ E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, s. 139.

pieniędzy na rzecz Towarzystwa⁶². Z drugiej jednak – władze powiatowe SL w Żaganiu nie traktowały chyba tej kwestii z należytą troską, skoro w sprawozdaniach miesięcznych z lat 1947–1948 informowały notorycznie, że Towarzystwo jest dopiero w trakcie organizacji⁶³. Być może nie potrafiły one skutecznie zachęcić kobiet do członkostwa w SL (tab. 5), w następstwie czego brakowało lub było zbyt mało aktywnych działaczek z ramienia stronnictwa potrafiących poświęcić swój czas na rzecz rozwoju tego towarzystwa. Co prawda władze te deklarowały chęć zmiany tej sytuacji⁶⁴, jednak nic z tego nie wyszło. W sprawozdaniu z sierpnia 1949 r. czytamy, że działalność „[...] Sekcji kobiet przy PZ SL jest bardzo mała ze względu na zmiany. I w ogóle dotychczas kobiety w naszym terenie nie przejawiają większej działalności (za wyjątkiem kilku kobiet)”⁶⁵.

Tabela 5

Liczba członkiń SL w powiecie żagańskim w latach 1947–1949*

Rok	Liczba kobiet
VI 1947	6
XI 1947	54
IV 1948	54
V 1948	67
20 XI 1949	60

* Opracowanie własne na podstawie: Charakterystyka powiatu...; sprawozdań miesięcznych władz powiatowych SL z lat 1947–1948 r. oraz pisma tych władz z 29 listopada 1949 r., Sprawozdawczość i statystyka.

W 1949 r. PZPR doprowadziła do połączenia Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci z Robotniczym Towarzystwem Przyjaciół Dzieci, w wyniku czego powstało Towarzystwo Przyjaciół Dzieci⁶⁶. Wydaje się jednak, że postępująca z woli PZPR stalinizacja wszystkich dziedzin życia, a także usuwanie kobiet ze stronnictwa w powiecie żagańskim⁶⁷, przyczyniło się nie tylko u schyłku lat czterdziestych, ale i w późniejszym okresie do tego, że ich udział w omawianej organizacji był niepokojąco mały. Dla przykładu można podać, że zarówno w paż-

⁶² Sprawozdanie za miesiąc maj 1948 r., Sprawozdawczość i statystyka...; E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, s. 118.

⁶³ Charakterystyka powiatu...; Sprawozdania miesięczne władz powiatowych SL z lat 1947–1948, Sprawozdawczość i statystyka.

⁶⁴ Protokół Instruktorski z powiatu Żagań, maj 1947 rok.

⁶⁵ Sprawozdanie Kierow. biura PZ SL w Żaganiu z miesiąc sierpień 1949 r., 15 września 1949 r., Sprawozdawczość i statystyka.

⁶⁶ E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, s. 119; M. O r d y ł o w s k i, *op. cit.*, s. 78.

⁶⁷ Ankieta statystyczna za okres od 1 października 1952 do 22 grudnia 1952 r., Żagań, brak daty, Roczne ankiety...; Referat wygłoszony przez jedną z działaczek stronnictwa w 1956 r. lub na początku 1957 r., luźne, A ZW PSL, b. sygn.

dzienniku 1950 r., jak i w drugim kwartale 1952 r. należało do TPD w powiecie zaledwie 10 działaczy chłopskich oraz 15 kobiet⁶⁸.

Podobnie rzecz się miała z uczestnictwem ludowców w Ludowych Zespołach Sportowych kontrolowanych przez Związek Młodzieży Polskiej⁶⁹. Ich możliwości oddziaływania na LZS były celowo przez partię ograniczane. Nic więc dziwnego, że przewodniczący ZP ZMP w Żaganiu nie zgodził się na udzielenie im informacji na temat aktywności jego organizacji na wsi, twierdząc, iż ZSL nie jest partią polityczną⁷⁰. Ograniczanie wpływu ludowców na LZS musiało być szczególnie przykre dla tych z nich, którzy począwszy od 1945 r. je współtworzyli⁷¹. Być może wielu z działaczy chłopskich w obliczu wykorzystania LZS w celach propagandowych przez PZPR, tj. w obchodach pierwszomajowych, nie chciało firmować swoim nazwiskiem tego rodzaju działań i rezygnowano ze swojej aktywności na rzecz LZS. To by tłumaczyło, dlaczego tak mała liczba zeteselowców angażowała się w LZS w powiecie żagańskim, gdyż w pierwszym kwartale 1951 r. było ich 7 zaś zaledwie 4 w pierwszym kwartale następnego roku⁷².

Szczególne rozgoryczenie, jak i sprzeciw, zwłaszcza wierzących oraz praktykujących katolików należących do SL, a od listopada 1949 r. do ZSL, musiało budzić popieranie przez ludowców działań, z inspiracji partii komunistycznej, wymierzonych przeciwko Kościołowi katolickiemu w Polsce. Niektórzy z nich, zgodnie z życzeniem władz PPR (PZPR) apelowali, tak jak prezes władz powiatowych SL w Żaganiu, do członków stronnictwa, aby informowali władze SL o wypadkach wykorzystywania przez duchownych katolickich „[...] ambon do celów niezwiązanych z religią”⁷³. Inni zaś, ci bardziej odważni, nie zważając na grożące im konsekwencje, publicznie występowali przeciwko antykościelnej polityce prowadzonej przez komunistów polskich. Przykładowo jeden z nich w lutym 1952 r. w świetle relacji informatora PUBP w Żaganiu, „[...] na zebraniu w PZ ZSCH [...] podczas dyskusji wypowiedział się [...] na temat kościoła mówiąc: jestem często w terenie, gdzie ludzie narzekają, iż UB prześladowuje wierzących, i jaka to może być gwarancja Projektu Konstytucji, jeżeli tak jest, tj. wszystko tylko na papierze. Mogę to potwierdzić sam, gdyż widziałem, jak się ubierają po cywilnemu

⁶⁸ Ankieta statystyczna za okres od 1 października 1950 do 1 listopada 1950 r., Żagań, 31 października 1950 r., *Roczne ankiety...*; Ankieta statystyczna za okres od 1 kwietnia 1952 r. do 30 czerwca 1952 r., Żagań, 4 lipca 1952 r., *ibid.*

⁶⁹ LZS powołał w 1946 r. odpowiedzialny za upowszechnienie kultury fizycznej na wsi ZSCH (*Ludowe Zespoły Sportowe na Środkowym Nadodrzu w latach 1946–1986*, red. E. Chamera, T. Chrystowicz, Zielona Góra 1986, s. 4–5; M. O r d y ł o w s k i, *op. cit.*, s. 77).

⁷⁰ Referat z 11 lipca 1954.

⁷¹ E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, s. 128.

⁷² Ankieta statystyczna za okres od 1 stycznia do 1 kwietnia 1951...; Ankieta statystyczna za okres od 1 stycznia 1952 do 31 marca 1952 r., Żagań, brak daty, *Roczne ankiety*.

⁷³ Protokół z posiedzenia Poszerzonego Plenum odbytego w dniu 6 lutego 1949.

i przychodzą do kościoła w Żaganii oraz notują, kto chodzi do kościoła, a to jest przecież wbrew Konstytucji”⁷⁴.

Opisane powyżej utrudnienia natury organizacyjnej, czynione przez niektórych członków PPR (PZPR) w stosunku do SL, oczywiście nie wynikały z oficjalnej polityki tej partii, bowiem działacze stronnictwa w jej ramach mogli liczyć ze strony PPR m.in. na intratne posady w administracji państwowej. Na taką „przychylność” ze strony PPR nie mieli szans opowiadający się za agraryzmem⁷⁵, a także demokratyczną i niepodległą Polską członkowie Polskiego Stronnictwa Ludowego⁷⁶. Stronnictwo to zostało utworzone w lipcu 1945 r. przez Stanisława Mikołajczyka i jego zwolenników. Początkowo używało ono nazwy Stronnictwo Ludowe, tak jak podszywające się pod reprezentanta ruchu ludowego z inspiracji PPR wspomniane stronnictwo. Próby polskich komunistów, zmierzające do podporządkowania tego stronnictwa lub też zjednoczenia go z uzależnionym od nich SL okazały się bezskuteczne. Ostatecznie doszło do rozłamów i powstania dwóch Stronnictw Ludowych, tj. „lubelskiego” oraz mikołajczykowskiego⁷⁷. W obliczu takiego rozwoju wydarzeń w sierpniu 1945 r., aby uniknąć skojarzeń z dyspozycyjnym wobec PPR stronnictwem działacze, skupieni wokół osoby Stanisława Mikołajczyka zdecydowali się na przyjęcie nazwy Polskie Stronnictwo Ludowe⁷⁸. Możliwości organizacyjne PSL na ziemi lubuskiej były znacznie ograniczone, ponieważ w latach 1945–1947 działacze PPR zachowali całkowitą kontrolę nad administracją państwową. Co gorsza członkowie tej partii niewątpliwie nie pozostali obojętni na apele np. I

⁷⁴ Sprawozdanie z pracy Ref. V PUBP w Żaganii, Sekcji II za miesiąc luty 1952 r., Akta operacyjne dot. b. PSL na terenie pow. Żagań z lat 1945–1954, Wydż. III SB KW MO w Zielonej Górze 1945–1958, sygn. Instytut Pamięci Narodowej w Poznaniu (dalej IPN Po) 00/38/1/t. 16 z 18.

⁷⁵ Zwolennicy agraryzmu, do których należy zaliczyć działaczy PSL, uważali ziemię za największe bogactwo narodu. Dlatego też postulowali, aby gospodarka państwa opierała się na rolnictwie, w którym dominującą rolę odgrywałyby silne gospodarstwa chłopskie. Odrzucali także zarówno socjalizm, jak i kapitalizm, na rzecz „trzeciej drogi”. Ponadto przywiązywali wielką wagę do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego oraz spółdzielczości rolnej, a także opowiadali się za upaństwowieniem wielkiego przemysłu, górnictwa oraz transportu publicznego (Protokół z zebrania Zarządu Powiatowego Polskiego Stronnictwa Ludowego, Drezdenko, 28 lutego 1946 r., Akta Polskiego Stronnictwa Ludowego w Poznaniu. Protokoły z zebrań [1945–1946], t. 1, materiał powielony udostępniony przez prywatnego właściciela; L. B ł a d e k, *Wizja Polski w programie Polskiego Stronnictwa Ludowego 1945–1947*, Warszawa 1996, s. 55–59).

⁷⁶ Protokół z zebrania Zarządu Powiatowego Polskiego Stronnictwa Ludowego, Drezdenko, 28 lutego 1946...; szerzej na temat programu PSL zob.: F. M l e c z k o, *Dlaczego jestem ludowcem*, Warszawa 1946 (*passim*); A. S ł o w a k i e w i c z, *Koncepcje programowe Polskiego Stronnictwa Ludowego w latach 1945–1947*, Lublin–Warszawa 1989 (*passim*).

⁷⁷ A. W i t o s, *Wspomnienia z lat 1878–1965*, s. 204–205, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dział rękopisów), sygn. 16 767/II; S. S t ę p i e Ń, *Partie robotnicze a partie ludowe w latach 1944–1949*, [w:] *Sojusznicy i przeciwnicy ruchu ludowego 1895–1995*, red. J. Jachymek, Lublin 1996, s. 212.

⁷⁸ R. B u c z e k, *Stanisław Mikołajczyk*, t. II, Toronto 1996, s. 24; A. P a c z k o w s k i, *Stanisław Mikołajczyk, czyli kłęsa realisty. Zarys biografii politycznej*, Warszawa 1991, s. 146.

sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR w Poznaniu Jana Izydorczyka, który podobnie jak sekretarz generalny Komitetu Centralnego PPR Władysław Gomułka, wzywał ich do rozprawienia się z Polskim Stronnictwem Ludowym⁷⁹. Wobec powyższego pepeerowcy, zwłaszcza w powiatach dolnośląskich, tj. żagańskim, szprotawskim oraz żarskim, nie dopuścili do oficjalnego powstania PSL⁸⁰. Mimo niewątpliwie niekorzystnych warunków, stworzonych temu stronnictwu przez PPR, jego działacze prawdopodobnie próbowali zorganizować ogniwa stronnictwa w powiecie żagańskim. Z dokumentu sporządzonego 19 stycznia 1949 r. przez władze powiatowe SL w Żaganii wynika, że 3 sierpnia 1946 r. wstąpił do SL były prezes Zarządu Gminnego PSL w Dietrzychowicach Brunon Ryszkiewicz. Podobnie postąpili, być może w obliczu represji lub też z obawy przed ich użyciem ze strony PPR, następujący członkowie PSL: Waław Cieśla, 18 marca 1947 r. Józef Gąsowski, 14 lutego 1947 r. Zygmunt Herman, 15 maja 1946 r. Józef Podchajcki i Jan Rogala, 20 grudnia 1946 r. Eugeniusz Witterzheim oraz 14 lutego 1947 roku Jan Zieliński⁸¹. Waław Cieśla już jako wiceprezes władz powiatowych SL w Żaganii w swojej samokrytyce nie tylko przyznał się do członkostwa w PSL, ale także krytycznie wypowiedział się na temat swojej działalności w nim. Stwierdził mianowicie, że „[...] zrozumiał błąd tej polityki i zawrócił z fałszywej drogi”⁸². To, że działacze chłopski w owym czasie zaprzeczali swojej przeszłości lub też się do niej nie przyznawali, czy też przechodzili z PSL do SL, nie powinno dziwić, gdyż w powiecie żagańskim władze partii za pomocą represji uniemożliwiły funkcjonowanie Polskiemu Stronnictwu Ludowemu. Potwierdzają to nie tylko przypadki wygwizdywania lub też pobic członków stronnictwa, pragnących uczestniczyć w wiecach odbywających się w Żaganii⁸³, ale również ten oto fakt, że w czasie wyborów do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. jeden z ludowców tylko za rozklejanie afiszy PSL w tym mieście został śmiertelnie postrzelony⁸⁴.

Przedstawione wcześniej losy byłego peeselowca, a następnie członka SL Eugeniusza Witterzheima, bezpodstawnie aresztowanego przez PUBP, dowodzą, że niektóre konflikty osobiste pomiędzy członkami SL a PPR wynikały również z niechęci niektórych członków partii zwłaszcza do tych ludowców, których znali,

⁷⁹ S. Ł a c h, *Polskie Stronnictwo Ludowe w konfrontacji z władzą komunistyczną na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1947*, Słupsk 2001, s. 78–79; A. M a r k i e w i c z, *op. cit.*, s. 55.

⁸⁰ Sprawozdanie organizacyjne ZP PSL za czas od 1 kwietnia do 20 sierpnia 1946...; H. S z c z e g ó ł a, *op. cit.*, s. 176; R. T u r k o w s k i, *Polskie Stronnictwo Ludowe w obronie demokracji 1945–1949*, Warszawa 1992, s. 75.

⁸¹ PZ SL w Żaganii do Wydziału Personalnego ZW SL we Wrocławiu, 19 stycznia 1949 r., luźne, A ZW PSL, b. sygn.

⁸² Protokół z posiedzenia Poszerzonego Plenum odbytego w dniu 6 lutego 1949.

⁸³ C. O s e k o w s k i, *Spółczesność Polski zachodniej i północnej w latach 1945–1956. Procesy integracji i dezintegracji*, Zielona Góra 1994, s. 165.

⁸⁴ M. Ł a t y Ń s k i, *Nie paść na kolana. Szkice o opozycji lat czterdziestych*, Londyn 1985, s. 410.

a z którymi jako reprezentantami PSL w latach 1945–1947 walczyli za pomocą wszelkich środków o władzę w kraju.

Po sfałszowanych wyborach PPR przystąpiła do ostatecznej rozprawy z PSL-em⁸⁵. Natomiast funkcjonariusze UBP przystąpili do ożywionego werbunku działaczy chłopskich, a także do zalecanej im przez partię likwidacji stronnictwa. Konsekwencją ich działań było to, że w końcu 1947 r. nastąpił całkowity kres działalności stronnictwa na ziemi lubuskiej⁸⁶. Niewątpliwie działacze PSL, stając do nierównej walki wyborczej z PPR w powiecie żagańskim czy też w innych regionach kraju, dali nadzieję narodowi polskiemu na to, że w wypadku wygranej nie będzie on musiał żyć w komunistycznym kraju. Niestety, okazane przez społeczeństwo polskie poparcie dla stronnictwa okazało się niewystarczającym atutem w walce o demokratyczną Polskę z PPR. Skupiła ona bowiem w swych rękach władzę nad resortami „siłowymi”, którą wykorzystała w zwalczaniu PSL, a także otrzymała daleko idącą pomoc ze strony Związku Radzieckiego. Tymczasem członkowie stronnictwa w obliczu obojętności Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych na los Polski mogli liczyć tylko na własną odwagę i poświęcenie społeczeństwa polskiego⁸⁷.

Po pokonaniu PSL komuniści dla zastraszonych mieszkańców wsi szykowali uroczystość, którą szumnie nazwali Kongresem Jedności Ruchu Ludowego. W ramach przygotowań do niej nastąpiła wśród SL i „odrodzonego” PSL, tj. uzależnionych od PZPR stronnictw ludowych, eskalacja bezpodstawnych represji. Do nich wypada zaliczyć bezprawne aresztowania działaczy chłopskich oraz czynności weryfikacyjne, które w szeregach SL na ziemi lubuskiej nadzorowały i przeprowadzały m.in. poszczególne PUBP⁸⁸. Ostatecznie w listopadzie 1949 r. ów kongres został staranie wyreżyserowany przez Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą i Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. W jego wyniku w nowo powstałym Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym znalazło się przeszło 230 000 członków SL oraz zaledwie niespełna 26 000 „odrodzonego” PSL (tab. 6)⁸⁹.

⁸⁵ Szerzej na temat fałszerstw wyborczych dokonanych przez PPR zob.: C. O s ę k o w s k i, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000, s. 146–153.

⁸⁶ Plan agenturalno-operacyjny przedsięwzięć – dotyczących opracowania placówek ekonomicznych PSL, 21 sierpnia 1947 r., Akta sprawy operac. rozpoz. krypt. Prawica Ludowa, Zespół Akt WUBP w Poznaniu, sygn. IPN Po 003/169; H. D o m i n i c z a k, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 90, 95; E. H ł a d k i e w i c z, *op. cit.*, s. 167.

⁸⁷ R. T u r k o w s k i, *Postawy chłopów ludowców wobec systemu komunistycznego w Polsce (1945–1956)*, [w:] *Chłopi. Naród. Kultura*, red. S. Dąbrowski, t. II, Rzeszów 1996, s. 270–273.

⁸⁸ PUBP w Krośnie Odrzańskim do Wydz. V Sekcji II WUBP w Poznaniu, 7 lutego 1949 r., Akta operacyjne dot. b. PSL na terenie pow. Krosno Odrz. w l. 1945–1953, Wydz. III..., sygn. IPN Po 00/38/1/t. 15 z 18; W. Koper, Praca na konkurs „Życiorys Robotnika”, s. 34–36, „Życiorys własny robotnika”, Biblioteka Kórnicka (dział rękopisów), sygn. 13298.

⁸⁹ J. G m i t r u k, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe 1949–1989*, Warszawa 2004, s. 23–24; S. Ł a c h, *Polskie Stronnictwo Ludowe w latach 1945–1947*, Gdańsk 1995, s. 290.

Tabela 6

Skład osobowy Powiatowego Komitetu Wykonawczego ZSL
w Żaganiu z grudnia 1949 r.^b

Lp.	Imię i nazwisko	Stanowisko
1.	Roman Bodziński	prezes
2.	Władysław Czech	I wiceprezes
3.	Michał Aksman	II wiceprezes
4.	Bolesław Grzybowski	sekretarz
5.	Paweł Janczyk	skarbnik

^b Opracowano na podstawie: Lista obecności członków Koła Miejskiego na odprawie w dniu 17 grudnia 1949 r., *Całość akt...*; B. P a s i e r b, *op. cit.*, aneks s. 256.

Niewątpliwie istotną rolę w zagospodarowaniu powiatu żagańskiego odegrali działacze ruchu ludowego. Z pewnością też peeselowcy, w porównaniu z członkami SL, mieli znikome możliwości rozwoju organizacyjnego. Tym bardziej że uważający się za jedynych gospodarzy tego terytorium peeperowcy dołożyli wszelkich starań, aby uniemożliwić funkcjonowanie mikołajczykowskiemu stronnictwu. Podkreślić trzeba, że również działacze SL byli przez nich traktowani w instrumentalny sposób. Przegrana PSL w wyniku fałszerstw wyborczych PPR w 1947 r. miała istotne znaczenie dla dalszych dziejów ruchu ludowego w Polsce. Okazało się bowiem, że po pokonaniu tego ośrodka niezależnej myśli chłopskiej PPR (PZPR) zdecydowała o jego zniewoleniu. Nie było to nic nowego dla komunistów, gdyż mieli oni spore doświadczenie w tym zakresie, ponieważ podobnie postępowali z uzależnionym od nich SL. W listopadzie 1949 r. doprowadzono do kongresu, który ze zjednoczeniem nie miał nic wspólnego, gdyż stosunkowo nieliczni członkowie „odrodzonego” PSL zostali z woli PZPR wchłonięci przez o wiele liczniejsze i dyspozycyjne w stosunku do nich SL. Powstałe w jego wyniku ZSL nie miało wiele wspólnego z niezależną myślą ludową, ponieważ z biegiem czasu stało się rzczenikiem programu PZPR na wsi polskiej⁹⁰. To tłumaczy, dlaczego wielu mieszkańców wsi nie chciało swoją obecnością w jego szeregach firmować niezgodnego z ich interesem programu PZPR. Ci zaś, którzy do niego należeli, unikali jakiegokolwiek aktywności, zasłaniając się złym stanem zdrowia lub też zajęciami w gospodarstwie⁹¹. Warto dodać, że już w okresie istnienia uzależnionego od PPR Stronnictwa Ludowego niektórzy jego działacze wstydzi się swojego członkostwa⁹². Inni tak zasłużeni dla stronnictwa, jak np. Stanisław Filipek, byli

⁹⁰ *Deklaracja Ideowo-Programowa i Statut Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego*, Warszawa, b.r.w., s. 3–28.

⁹¹ W. H ł a d k i e w i c z, *Z dziejów ruchu ludowego w Wolsztyńskim w latach 1945–1979*, „Zeszyty Lubuskie”, 19:1981, s. 104.

⁹² Protokół z posiedzenia i odprawy odbytej w dniu 13 czerwca 1948 r. w lokalu własnym SL w Żaganiu, *Całość akt*.

usuwani z jego szeregów przez władze wojewódzkie SL przy pełnej aprobacie władz powiatowych SL w Żaganiu⁹³.

Niestosowne byłoby całkowite potępienie powstałego w 1949 r. Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, albowiem w jego szeregach obok karierowiczów, współpracowników UBP lub zastraszonych osób znaleźli się też i tacy działacze chłopscy, którzy za wszelką cenę dążyli do utrzymania tego fasadowego i tak bardzo uzależnionego od PZPR politycznego tworu. Dyskusyjną kwestią pozostaje natomiast to, czy warto było w celu ratowania dorobku ruchu ludowego iść za wszelką cenę na taki kompromis z komunistami, jeżeli i tak nie uchroniło to wielu działaczy chłopskich przed represjami ze strony PZPR. Być może ów kompromis okazał się zbyt kosztowny.

Daniel Koteluk

PEASANT MOVEMENT IN ŻAGAŃ COUNTY IN 1945-1949

S u m m a r y

An undoubtedly important role in the early post-war management of Żagań county was played by the peasant movement activists. Certainly, the Polish Peasant Movement (*Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL*) had infinitesimal chances of organizational development, compared with the Peasant Movement (*Stronnictwo Ludowe, SL*), because the Polish Workers' Party (*Polska Partia Robotnicza, PPR*), considering themselves the only authority in this area, made their best to hamper the operations of Mikołajczyk's Polish Peasant Party. Indeed, SL was treated instrumentally by PPR, too. The defeat of PSL in the elections stolen by PPR in 1947 figured significantly in the further development of the people's movement: it turned out that having defeated that 'centre of independent people's thinking', PPR (later as Polish United Workers' Party – *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR*) decided to enslave it. In this situation, in November of 1949, the so-called United Peasant Movement Congress (*Kongres Jedności Ruchu Ludowego*) was convened at which the United Peasant Movement (*Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, ZSL*) was established and which became a rural promoter of PZPR's programme. It would be unfair to condemn totally ZSL since – alongside career men, Security Office collaborators, and people intimidated into being members – there were peasant activists who, no matter what, would strive for the preservation of the heritage of the peasant movement and the movement itself – though highly reduced and heavily dependent on the communist party – as a representation of the country folk. It is arguable whether the preservation of that heritage was worth the price of the collaboration with the communists since it failed to save many peasant activists from repressions by PZPR. Perhaps the compromise turned out to cost too dearly.

⁹³ Protokół z zebrania aktywu SL odbytego w dniu 12 października 1948 r. w Żaganiu, *ibid.*